

ASLAN KƏNAN

XIX əsrin sonlarında Azərbaycanın bir sıra yerlərində şeir və musiqi məclisləri ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən təşkil edilmişdir ki, bu da mədəniyyətimizin və incəsənətimizin inkişafında çox böyük rol oynamışdır. XIX əsrdə Bakı şəhərində və onun kəndlərində şair və muğamsevərlərin tez-tez yığıncaqları təşkil olunurdu. Bakıda ən böyük məclis məşhur musiqi bilicisi, mülkədar-məsanət Məşədi Məlik Mansurovun adı ilə bağlıdır.

Onun evi musiqisevərlərin məktəbinə çevrilmişdi. Bura Şərq musiqisinin incəliklərinə dərinləndən bələd olan çox görkəmli musiqişünaslar xanəndələrin oxumasına, sözlərin deyilişinə, qəzəllərin düzgün ifasına xüsusi nəzarət və qayğı göstəridilər. Bu məclislərdə "Şur", "Rast", "Mahur", "Çahargah", "Bayati-İsfahan" və sair muğamların oxunması saatlarla çəkirdi. Burda düzgün və tam dəsgahı ifa edən xanəndələr hər hansı bir muğamı daha kamil şəkildə öyrənməklə ixtisaslaşmağa çalışırdılar. Məşədi Məlik mülkədar olmaqla yanaşı, həm də musiqinin vurğunu olmuşdu.

Bu məclisdə Seyid Mirbabayev, Mirzə Fərəc, Əbdülqədir Cabbarov (Qədirbala) Keçəcioğlu Məhəmməd, Cabbar Qaryağdioğlu, Mirzə Dadaş, Seyid Şuşinski ilə bərabər məşhur kamançaçalan Mirzə Səttar da iştirak edirdi. Mirzə Səttarın Bakıya gəlməsi, Məşədi Məliyin evindəillərlə qonaq qalması Mansurovlar ailəsinə-musiqiyə olan marağını artırırmışdı. Məhz bu böyük sənətkarın sayəsində Məşədi Məlik müxtəlif alətlərdə çalmağı öyrənmişdi.

Mirzə Səttar 1844-cü ildə Ərdəbildə anadan olmuşdur. Ərdəbildə o qılınının dalı-qabağı kəşən Mirsaleh adlı bir axund ilə qonşu imiş. Həmişə olduğu kimi Mirzə Səttar kamançasını kökləyib həzin "Se-gah"la "söhbət etmək" qərarına gəlir. Bu "söhbətin" nə qədər keçdiyindən ustad sənətkar xəbər tutmur. Kamançadan ayrılanda artıq səhərin açıldığını görür. Bu zaman

Əvəzolunmaz kaman ustası

qonşusu Mirsaleh Mirzə Səttarı evinə çağırır. O, evə daxil olub salam verəndə Mirsaleh acıqla ona baxır və salamını belə almır. Hökümlə ona "sən mənə qonşusan, lakin kamançan əlindən düşmür. Kamançanın əlindən nə gecəmir, nə gündüzümüz var. Sənin işin şeytanları əyləndirməkdir. Mən isə səndən fərqli olaraq gecə-gündüz Allaha sitayiş və dua edirəm. Qulağını aç, yaxşı eşit. Ya mənburadan köçməliyəm, ya da sən. Məlum məsələdir ki, mən buradan heç yere gedən deyiləm. Səni isə sabahdan burada görməyim. Hara istəyirsən cəhənnəm ol get. Əgər gətməsən səni qazamatda çürüdəcəyəm".

Mirsalehin hökmlü olduğunu dərk edən Mirzə Səttar gecə ilə oranı tərk edib, Nəmin şəhərinə gəlir. Burada yaxşı bir mütrüb var imiş, onu da götürür gedir Salyana.

Mirzə Səttar Salyanda bir qədər yaşayır və böyük hörmət qazanır. Ancaq mütrüb sağalmaz xəstəliyə düşür və ölür. Mirzə Səttar da Salyanda qala bilməyib, gəlir Bakıya.

Mirzə Səttar Ərdəbili təcili tərk etdiyi üçün arvad-uşağını götürməyə imkan tapa bilmir. Obu ayrılığa dözə bilmir və ailə-uşaq həsrətli naləsini şeirə köçürür:

**Badi-səba, tərəqqim eylə binəvalərə,
Əzrim yetir Vətəndə olan aşinalərə.
Qəm çəkmə, sevdiyim, sənə qəm çəkmək heyifdir,
Qəm bəxşi ver, mənim kimi bəxti-qarələrə**

Arxivdə Məşədi Süleymanın şəxsi sənədləri arasında onun Mirzə Səttarla bağlı xatirə yazısı diqqətimi cəlb etdi. Yazıdan məlum olur ki, Mirzə Səttar Məşədi Məliyin evində yaşamış və bu evdə ona 11 il qulluq olmuşdu. O bildirir ki, Bakıya ilk dəfə kamançanı da məhz Mirzə Səttar gətirmişdi. Lakin biz görkəmli musiqişünas, tədqiqatçı-alim, muğam bilicisi, muğam ifaçılarının arayıb-axtarıb xalqımıza bəxş edən əvəzsiz musiqi tədqiqatçısı Firidun bəy Şuşinski kamançanın ilk dəfə Mirzə Səttar tərəfindən gətirilməsinə etirazını bildirir və yazır:

"Məşədi Məlik Bakının içərişəhər hissəsində yaşayırdı. Onun geniş və işıqlı otaqları olan mənzilinin böyük zalında tez-tez yığıncaq olardı. Məşədi Məliyi musiqi elmində sövq edən məşhur kamançaçı Mirzə Səttar olmuşdur. Bir çox tarixi sənədlərdən və Səttarla bir dövrdə yaşamış musiqiçilərin əlyazmalarından aydın olur ki, Səttar qocalanda Bakıya gəlmiş və ömrünün son illərini qonaqpərvər Mənsurovların evində yaşamışdır. Səttarın Məşədi

Məliyin evində yaşaması Mənsurovlar ailəsinin musiqiyə olan həvəsinə ciddi təsir göstərmişdi. Bu barədə Məşədi Məliyin oğlu, tarzən Məşədi Süleyman Mənsurovun xatirələrində daha maraqlıdır: O yazır: "Azərbaycanda muğamatı inkişaf etdirən Mirzə Səttar (kamançaçı) olmuşdur. Bakıya kamançanı gətirən də o olmuşdur. Mirzə Səttar Bakıda bizim evdə olardı. Əslində, musiqiçi olan atam Mirzə Səttardan kamança çalmağı, tar, qoltuq sazı, qaval və yeddi dilli balaca qarmon da çalmağı öyrənmişdi. Mirzə Səttar on iki ilə kimi bizim evdə oldu. Öz zamanəsinin ən böyük musiqişünası olan Mirzə Səttar fars və ərəb dillərini mükəmməl bilirdi. Otağında musiqişünaslara və şairlərə dair külli miqdarda ədəbiyyat var idi".

Məşədi Süleymanın xatirələri faktiki material kimi qiymətli olsa da, burda yanlış fikirlər də yox deyil. Əvvəla, Azərbaycanda muğamatı inkişaf etdirən təkcə Səttar olmaşdır. İkincisi, Səttar ömrünün çoxunu İranda və Tiflisdə keçirmişdi, yalnız qoca vaxtlarında Bakıya gəlmiş, kamança çalmaqla məşğul olmuşdu. Kamançanın Bakıya gətirilməsi məsələsində də Məşədi Süleyman Mənsurov yanılır. Çünki bəkililər kamançanı hələ Səttardan 20 il qabaq, yəni, 1878-ci ildə Bakıya toy şənliyinə Cabbar Qaryağdioğlu, Sadiqçan dövət olunduğu vaxt görmüşlər...

(Firidun Şuşinski. "Azərbaycanın musiqi xəzinəsi" Bakı 2015, səh.86, toplayıb, tərtib edən, nəşrə hazırlayan Aslan Kənan).

Mirzə Səttarın çalğısına yüksək qiymət verən Məşədi Süleymangöstərir ki, onun kimi kamançaçalana nə Qafqazda, nə də İranda rast gəlib. Mirzə Səttar fars, ərəb, türkçə mükəmməl biliyə malik olub. O, uca-boylu və bədncə ariq imiş. Sağ qığının dabanı qısa imiş. Ona görə də pəncə üstə gəzərmiş. Qələmi papaq qoyarmış. İncə zövqə malik olduğundan uzun çuxa, tirmə döşlük geyinər, çiyinə əba salardı.

Məşədi Süleyman Mirzə Səttarın kamançasının quruluşundan, onun başına gələn hadisələri nəql etməsindən söhbət açaraq göstərir ki, ustad sənətkarın kamançası başqa kamançalardan seçilmiş. Məsələn Mirzə Səttarın kamançasının çanağı o birilərindən bir yarım böyük, qolu da uzun imiş. Elə buna görə də kəmanə də bu birilərində uzun idi. Toylarda onu görəndə, ay Mirzə, alaqqarpızı çıxart, bir az çal, deyirdilər. Mirzə Səttarın kamançasının çanağı bir mili ağ, bir mili qara sümükdən idi. Lap alaqqarpıza oxşayırdı.

Mirzə Səttar iki mütrüb hazırlayır və Məhəmməd bəy deyilən sahibkarın karvan-

sarasında özünə yer alır. Sonralar həmin karvansara "Şərq" mehmanxanası olur. Vaxtaşırı Məşədi Məliklə bağda gezişərdilər. Onun üçün yaxşı bir otaq da ayırırmışdılar. Oğlu Ağahüseynə ustadın qulluğunda durmağı da tapşırır. Mirzə Səttar bir müddət Məşədi Məliyin bağında qalır. Çox zaman gecənin bir aləmində qapını bağlatdırır və kamança çalardı. Bir qədər çaldıqdan sonra başına gələnərdən nağıl edərdi.

Həmin hadisələrdən birini Məşədi Süleyman belə xatırlayır.

Bir dəfə Ərdəbildə olanda görür bir nəfər gəlib deyir ki, Nəmin xanı onu görmək istəyir. İlk əvvəl o bu görüşdən imtina etmək istəyir. Lakin gələn adam ona hədə-qorxu gəlməyə başlayır. Məcburiyyət qarşısında qalan Mirzə Səttar getməli olur. Gəlib görür ki, onu çağırtdıran xan kök bir adamdır. Özü də bərk sərxoşdur, arxası üstə uzanıb fısıldayır. Nökərlərdən biri əlini, digəri isə ayaqlarını ovxalayır. Xanın qarşısında şərab şüşələri və meyvələr düzülmüşdü. Xidmətçi bir cətkən çay gətirir. O, çayı içəndən sonra çalmağa başlayır. Dəyanandan sonra xan soruşur ki, çaldığın nə idi. Mirzə Səttar da cavabında "Çahargah" deyir. Bu söz onun xoşuna gəlmir. Ona bir də çalmağı əmr edir. Bu zaman ustad nə gəldi çalır və "Şur"u da bir-iki saat uzadır. Bir təhər ayağa duran xan bu nədir çaldın? Hezərgah deyir. Xan gülə-gülə bax bu başqa məsələ. Cahargah dördcə guşədir, amma Hezar mindir. Mənim şənime Hezar yaraşır və xidmətçilərə deyir ki, Mirzə Səttara yaxşı bir tirmə, bir də öz atını bağışlasınlar. Əlavə ona 25 tuman də pul verir.

Mirzə Səttar evə gələn kimi atı satır. Bilir ki, atın dalınca adam göndərəcək. O yanılmamışdı. Doğrudan da xan ayılan kimi adam göndərir ki, atı versin...

Mirzə Səttar haqqındasöhbət edilən bir hadisə də maraqlıdır.

Badü-Kubədə Bəylər adında bir yaxşı tarzən olub. Təhsilini Tehranda alıbmiş. Mirzə Səttar Salyandan Badü-Kubəyə gələndə, Bəylər Şamaxıda Mahmud ağanın qonağı idi...

Mahmud ağa haqqında musiqişünas-alim Firidun Şuşinski yazıb:

" Şirvan mahalında ifaçılıq sənətinin inkişaf tapmasında Mahmud ağanın böyük xidməti olmuşdur Mahmud ağa Şamaxının məşhur mülkədarı və bütün Qafqazda tanınmış musiqi xadimi idi. Mahmud ağa sənəti, şeiri, musiqini sevən, əliaçıq, qonaqpərvər bir mesənət kimi şöhrət tapmışdı. O, musiqiçilərin qayğısına qalar, onlara maddi köməyini əsirgəməzdi.

Qafqazda elə bir məşhur xanəndə və tar-

zən olmamışdır ki, Mahmud ağanın məclisində iştirak etməsin. Mahmud ağa alicə-nab, səxavətli, yoxsulların qayğısına qalan, rəhmədli bir adam idi. Şamaxının abad və gözəl bir şəhər olmasında onun müstəsna xidmətləri olmuşdu. O, şəhərə su kəməri çəkdiymiş, yaraşıqlı binalar, karvansaralar, buzxana, hamamlar tikdirmiş, hətta "Beytüs-Səfa" adlı ədəbi məclisə maddi yardım etmişdi..."

Bəylərin gözəl tar çalmaq sorağını eşidən Mirzə Səttar onu dinləmək qərarına gəlir. Gedir Nikolayevski (indiki İstiqlaliyyət) küçəsindəki Hacı Ağanın mehmanxanasına. Yuxarı mərtəbədə Bəylərin otağının qonşuluğunda bir otaq tutur. Dalandara da pul verir ki, nəbadə Bəylərə dəyəsən ki, belə bir nişanda otağınla yanaşı adam yaşayır. Çünki ürayinə damıbmış ki, sorağını eşidən tək Bəylər də onu axtaracaq.

On gün keçir. Bir gecə Mirzə Səttar çay qoyub, kamançanı da kökləyir. Özü üçün tamam bir dəsgah "Rast" çalır. Kamançanı yere qoyub çayı içməyə başlayan da, eşidir ki, qonşu otaqdan tar səsi gəlir. "Rast"ı necə çalıbsa, elə o cürə də çalır. O saat bilir ki, bu Bəylərdir. Görüşləri ilk dəfə o gecə olur. Sonralar möhkəm dost olurlar.

Mirzə Səttarın kamançası başqa kamançalardan fərqlənirdi. Onın kamançasının çanağı qolundan vint ilə asılardı. Aşıqları da vintlə açılıb-bağlanırdı. Mənzilində olanda kamançanı söküb qoyardı bir yana. Ona görə ki, hər gələn deyərdi, Mirzə Səttar, bizim üçün bir şey çal. O da sökülmüş kamançanı göstərib deyərdi ki, kamança xarab olub, düzəldirəcəyəm. Sonra nə desəniz çalaram.

Mirzə Səttar bir neçə kamil musiqiçi də yetişdirib. Onlardan "Salik" təxəllüsü ilə şeirlər yazan Mirzə Ağakərim Hacı Zeynal oğlu, sabunçulu Qiyas, məşhur tarzən Mirzə Fərəc (bəstəkar Ağabacı Rzayevanın babası) idi...

Tiflis Konservatoriyasında işləyən Saşa Oqanezaşvili 1923-cü ildə Bakıya gəlir. Gürcü hökuməti ona 25 min rubl verir ki, Mirzə Səttarın kamançasını muzeyə alsın. O vaxt Mirzə Səttarın Bakıda olan qardaşioğlu kamançanı təmənnasız S. Oqanezaşviliyə verməyə boyun olur. Bu şərtlə ki, kamançanı Ərdəbildən gətirmək üçün ona bir nəfərdə qoşulmalıdır. Saşa Oqanezaşvili Tiflisə gəlib Mirzə Səttarın kamançasını və əlyazmalarını Ərdəbildən gətirmək üçün Mirzə Səttarın qardaşioğluna adam yolla-yır. Lakin indiyə qədər məlum deyil gürcülər ustada aid olan əşyalara sahib oldular, ya yox.

Oxuduqlarımdan mənə bir şey aydındır ki, Mirzə Səttarın kamança çalmaqda, ustad sənətkar olmaqda tayı-bərabəri olmayıb.